

НАУКОВЕ ТА ПОЗАНАУКОВЕ ЗНАННЯ: ІСТОРІЯ СТОСУНКІВ У ХХ СТОЛІТТІ

Теклюк А. І.

Вінницький національний технічний університет (м. Вінниця)

З часів появи наукового знання постала і проблема розрізнення цього знання від позанаукового. Особливо важливою вона є для самої науки, яка в такий спосіб здійснює самоідентифікацію, а заодно утверджує свою пріоритетність стосовно позанаукового знання. Найбільшого загострення проблема розмежування наукового й позанаукового знання набуває в періоди кризи науки. Самі ці кризи можуть бути породжені достатньо різними факторами, але суть цих криз полягає в тому, що існує певна неспроможність задовільно пояснити наявними науковими засобами ті чи інші об'єкти реальності. Під час таких криз позанаукове знання набуває особливої популярності, зростає його авторитет в суспільстві, що в свою чергу веде до зниження авторитету та значимості науки.

Перше загострення проблеми розмежування наукового й позанаукового знання в ХХ ст. припадає на початок цього століття. В цей період відбувається становлення нового типу раціональності, раціональність класичної науки поступається місцем раціональності неklasичної науки, яскравим виразом якої є квантово-релятивістська механіка. Ідеї А. Ейнштейна, Н. Бора та інших фізиків переконливо засвідчили про обмеженість пізнавального потенціалу інструментарію класичної науки, про необхідність нових підходів у поясненні процесів, що відбуваються в світі. Але такий стан речей характерний не тільки для сфери фізичних досліджень, це характерно й для наук, що займаються вивченням людини. Механістичний підхід класичної науки не давав можливості адекватно пояснити різноманітні вияви людського й створював ґрунт для росту популярності різноманітних позанаукових тлумачень. Ще в кінці ХІХ ст. набув надзвичайної популярності спиритизм, який успішно перебрався і в ХХ ст. П. Гуревич, зазначає, що „відзначений глибоким інтересом до езотеричної культури кінець ХІХ – початок ХХ ст.” [1, с.14]. Потребуваність суспільством спиритизму була обумовлена неспроможністю відповідних наукових дисциплін пояснити людську духовність, негараздами в суспільному житті Європи, які породив проект Просвітництва. Особливо гостро людство відчуло обмеженість наукового підходу під час І-ої Світової війни. Це не примусило себе довго чекати й на сцені з'явилися різноманітні оккультні науки, містичні практики, теософія і т.п. Всі ці феномени позанаукового знання постали в якості своєрідної відповіді на ті питання та проблеми які не змогла належним чином пояснити тогочасна наука. В такому разі можна сказати, що початок ХХ ст. (перша третина) був відзначений своєрідною хвилею позанаукового знання, домінуючий статус в якому займав спиритизм в різних його проявах. Друга хвиля (50-60рр.) мистицизм (на Заході додається розповсюдження різноманітних сатанинських культів). Цей сплеск позанаукового знання має менш тісний зв'язок з розвитком науки і насамперед пов'язаний з наслідками ІІ Світової війни і реаліями Сталінського режиму, але і він мав свій специфічний вираз у суперечці “фізиків” та “ліриків”. Третя хвиля (80-90рр.) з домінуючим становищем екстрасенсоріки, яка намагалась отримати повноправний науковий статус. Таке намагання, попри всі негаразди, свідчить про високий авторитет науки і те, що знання яке має статус наукового викликає найбільшу довіру у людей. Раціональність класичної науки безумовно відкидає екстрасенсоріку як один з різновидів наукового знання, по-іншому вона сприймається з позицій раціональності постнеklasичної науки, яка дає їй змогу вписуватись в систему наявних знань.

Варто зазначити, що чимало представників позанаукового знання пропонуючи пояснення того чи іншого феномену, проблеми претендують на статус науковості. Це в свою чергу веде до реакції у відповідь з боку представників науки. Врешті це веде до пошуків чітких критеріїв розмежування наукового й позанаукового знання.

Проблемі розмежування наукового й позанаукового знання чи не найбільше уваги приділялось представниками філософії науки. Вони намагались встановити чітку та однозначну межу між цими видами знання. Представник логічного позитивізму Р. Карнап пропонував для цього застосовувати процедуру верифікації, представник критичного раціоналізму К. Поппер – процедуру фальсифікації, І. Лакатос вважав, що це можна зробити по наявності позитивного зрушення проблеми. Однак насправді виявилось, що межа між науковим і позанауковим знанням достатньо розмита [2, с. 231].

Висновки

Пізнання не обмежене сферою науки, знання в тій чи іншій своїй формі існує і за межами науки. Поява наукового знання не ліквідувала і не зробила даремними інші форми знання. Кожній формі суспільної свідомості: науці, філософії, міфології, політиці, релігії і т.д. відповідають специфічні форми знання. Розрізняють також форми знання, що мають понятійну, символічну або художньо-образну основу. Взагалі існує чимало спроб класифікації позанаукового знання, які мають свої переваги та недоліки, але в цілому дають змогу зрозуміти специфіку цього знання, його так би мовити сильні та вразливі місця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуревич П. С. Возрожден ли мистицизм?: Критические очерки. – М. : Политиздат, 1984. – 302 с.
2. Лекторский В.А. Эпистемология классическая и неклассическая. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 256с.